

BYZANTINA

39

2022

BYZANTINA

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ
ΚΕΝΤΡΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ - ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

ΝΑΤΑΛΙΑ ΠΟΥΛΟΥ
Καθηγήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής
του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Αν. Πρόεδρος

ΣΟΦΙΑ ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΗ
Καθηγήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής
του Τμήματος Φιλολογίας

Μέλη

ΗΛΙΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ
Καθηγητής της Θεολογικής Σχολής
του Τμήματος Θεολογίας
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ-ΚΥΡΙΑΚΗ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ-SEIBT
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής
του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΛΑΧΟΣ
Επικουρος Καθηγητής της Νομικής Σχολής

BYZANTINA

ANNUAL REVIEW OF THE CENTRE FOR BYZANTINE RESEARCH
ARISTOTLE UNIVERSITY OF THESSALONIKI
ADMINISTRATIVE COUNCIL - EDITORIAL COMMITTEE

President

Prof. NATALIA POULOU
Faculty of Philosophy, School of History and Archaeology

Vice-president

Prof. SOFIA KOTZABASSI
Faculty of Philosophy, School of Philology

Members

Prof. ILIAS EVANGELOU
Faculty of Theology, School of Theology
Assoc. Prof. ALEXANDRA-KYRIAKI WASSILIOU-
SEIBT
Faculty of Philosophy, School of History and Archaeology
Assist. Prof. CONSTANTINOS VLACHOS
Faculty of Law

BYZANTINA

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ ΚΕΝΤΡΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ 39^{ος}

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2023

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ευάγγελος Χρυσός, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μητρ. Μεσσηνίας Χρυσόστομος Σαββάτος, Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ταξιάρχης Κόλιας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Φωτεινή Κολοβού, Πανεπιστήμιο Λειψίας

Αθανάσιος Μαρκόπουλος, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Θεοχάρης Παζαράς, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ελευθερία Παπαγιάννη, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο
Αθηνών

Ελένη Σαράντη, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Αθανάσιος Σέμογλου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Χριστίνα Παπακυριακού, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Αναστασία Π. Πλιώτα, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ελένη Χρυσάφη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

© ΚΕΝΤΡΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΑΠΘ 2023

Βασιλίσσης Όλγας 36

54641 Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 992002 – Fax: 2310 992004

e-mail: info@kbe.auth.gr · www.kbe.auth.gr

Οι οδηγίες προς τους συγγραφείς για τη συστηματοποίηση της μορφής των άρθρων που
υποβάλλουν στο περιοδικό βρίσκονται στην ιστοσελίδα:

www.kbe.auth.gr

Formatting guidelines for contributors to the journal can be found at:

www.kbe.auth.gr

ISSN 1105-0772

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	7-13
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΕΜΗΣ, Φιλολογικές παρατηρήσεις στο κείμενο του Νίκωνος του Μαύρου Όρους	15-31
ΜΑΡΙΑ ΒΑΡΕΛΑ, Το περιεχόμενο του όρου «μελέτη» και τα συμφραζόμενά του στα <i>Αποφθέγματα Πατέρων</i> (επιλογή)	33-58
GEORGIOS CHR. CHARIZANIS, Pilgrimage Journeys of Monks and Other Personalities from the East to the West and to Rome During the Middle Byzantine Period	59-70
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΜΕΝΤΖΟΣ, Ένζωδο γείσο από το ναό του Αγίου Μηνά στη Θεσσαλονίκη	71-88
PASCHALIS ANDROUDIS, L'ambon de l'église épiscopale de Stagoi (Kalambaka)	89-113
ΝΑΤΑΛΙΑ ΠΟΥΛΟΥ / ΣΟΝΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Νησιωτική εγκατάσταση στην ανατολική ακτή της Κρήτης: η μελέτη της βυζαντινής κεραμικής από τη νησίδα του Μόχλου	115-137
ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, Βυζαντινή κεραμική από το οικόπεδο Σπανουδάκη: επανεξέταση των δεδομένων για τη Χερσόνησο Κρήτης	139-180
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗ, Άγνωστα έργα του ζωγράφου Ονούφριου του Αργίτη στην Καστοριά. Σχόλια και παρατηρήσεις	181-201
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Ο ναός του Αγίου Αθανασίου (1632) στο Τορνίκι (Παναγιά) Γρεβενών	203-247
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΕΛΕΝΗΣ, Πασχάλιος Κύκλος στα ψηφιδωτά του τρούλου της Ροτόντας στη Θεσσαλονίκη	249-267
ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΟΥΡΗΣ, Διατειχίσματα στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη (4 ^{ος} -14 ^{ος} αιώνας). Νεότερες έρευνες: διορθώσεις-προσθήκη	269-270
ΧΡΟΝΙΚΑ	271-292
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ	293-315
Μιλτιάδης Πολυβίου, <i>Η Εκκλησιαστική Αρχιτεκτονική στο Πήλιο κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα (1700-1881)</i> (ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΑΝΔΡΟΥΔΗΣ)	293-296

Αναστάσιος Β. Νικόπουλος, <i>Η διάπλαση του αρχαίου καθεστώτος του Αγίου Όρους. Ι. Η Βυζαντινή Περίοδος (8^ο- αρχές 15^ο αι.)</i> (ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΑΡΙΖΑΝΗΣ)	296-302
Delphine Lauritzen (επιμ.), <i>Inventer les anges de l'Antiquité à Byzance : conception, représentation, perception</i> (ΕΛΕΝΗ ΧΡΥΣΑΦΗ)	302-310
Αλέξιος Γ.Κ. Σαββίδης, <i>Για ένα νέο βιογραφικό λεξικό του Βυζαντίου. Εισαγωγική συμβολή, Τόμος Α΄</i> (ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΟΥΣΓΟΥΡΙΩΤΗΣ)	311-315

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AAA	Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών
AASS	Acta Sanctorum
AB	Ανάλεκτα Βλατάδων
ABME	Αρχεῖον Βυζαντινῶν Μνημείων της Ελλάδος
ABSA	The Annual of the British School at Athens
ActaAntHung	Acta antiqua Academiae scientiarum Hungaricae
ΑΔ	Αρχαιολογικόν Δελτίον
ΑΕ	L'Année épigraphique
ΑΕΘΣΕ	Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας
ΑΕΚ	Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης
ΑΕΜΘ	Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη
AfD	Archiv für Diplomatik
AHC	Annuaire Historiae Conciliorum
AHR	American Historical Review
AIPhO	Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves
AJPh	The American Journal of Philology
AnBoll	Analecta Bollandiana
AnnPisa	Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa
AnTard	Antiquité Tardive
ΑΠ	Αρχεῖον Πόντου
AS	Anatolian Studies
ASAtene	Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle Missioni italiane in Oriente
Atti Venezia	Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti
B	Basilicorum Libri LX
BAR	British Archaeological Reports
BCH	Bulletin de Correspondence Hellenique
BHG	Bibliotheca Hagiographica Graeca
BHO	Bibliothèque Hagiographique Orientale
BF	Byzantinische Forschungen
Bizantinistica	Bizantinistica, Rivista di Studi Bizantini e Slavi
BKM	Βυζαντινά Κείμενα και Μελέτες. Κέντρο Βυζαντινῶν Ερευνῶν

	ΑΠΘ
BM	Βυζαντινά Μνημεία. Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών ΑΠΘ
BMGS	Byzantine and Modern Greek Studies
BNJ	Byzantintisch-neugriechische Jahrbücher
BollClass	Bollettino dei Classici
BollGrott	Bolletino della Badia Greca di Grottaferrata
BS	Basilicorum Libri LX, Series B, Scholia
BSI	Byzantinoslavica
BT	Basilicorum Libri LX, Series A, Textus
Byz	Byzantion
ΒυζΣυμ	Βυζαντινά Σύμμεικτα (πριν το 2008 Σύμμεικτα)
BXM	Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο
BZ	Byzantinische Zeitschrift
CA	Cahiers Archéologiques
CAH	Cambridge Ancient History
CB	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1827-1897
CCEC	Cahiers du Centre d'Études Chypriotes
CCSG	Corpus Christianorum Series Graeca
CFHB	Corpus Fontium Historiae Byzantinae
CIC	Corpus Iuris Civilis
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum
CJ	Codex Iustinianus (CIC II)
C&M	Classica et Medievalia
CM	Cronica Minora I-III, έκδ. Th. Mommsen
CMH	Cambridge Medieval History
CorsiRav	Corsi di cultura sull'arte Ravennate e Bizantina
CParG	Corpus Pseudoepigraphorum Graecorum
CPG	Clavis Patrum Graecorum
CPh	Classical Philology
CQ	Classical Quarterly
CRAI	Comptes Rendues des Sciences de l'Academie des Inscriptions et belles Lettres
CSEL	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum
CSEO	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Orientalium
CTh	Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes [Codex Theodosianus]
D	Digesta Iustiniani (CIC I)
DAAD	Deutscher Akademischer AustauschDienst
DACL	Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie

DHGE	Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique
DOP	Dumbarton Oaks Papers
DOS	Dumbarton Oaks Studies
DOSeals	Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, τ. 1-3, έκδ. J. W. Nesbitt / N. Oikonomides, Washington, D.C., 1991, 1994, 1996· τ. 4-5, έκδ. E. McGeer / J. W. Nesbitt / N. Oikonomides, Washington, D.C., 2001, 2005· τ. 6, έκδ. J. W. Nesbitt / C. Morrisson, Washington, D.C., 2009
DOT	Dumbarton Oaks Texts
DS	Dictionnaire de spiritualité
ΔΧΑΕ	Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας
ΔωδΧρον	Δωδεκανησιακά Χρονικά
ΕΑ	Εκκλησιαστική Αλήθεια
ΕΑΙΕΔ-ΕΚΕΙΕΔ	Επετηρίς του Κέντρου (έως και τον 9 ^ο τόμο: του Αρχείου) της Ιστορίας του Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών
ΈΒ	Études Balcaniques
EclB	Ecloga Basilicorum, έκδ. L. Burgmann
ΕΕΒΣ	Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών
ΕΕΠΣΑΠΘ	Επιστημονική Επετηρίδα της Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ
ΕΕΦΣΠΑ	Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών
ΕΕΦΣΠΘ	Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ
EI2	Encyclopaedia of Islam, Second Edition, Leiden 1960-2002
EI3	Encyclopaedia of Islam, Third Edition, Leiden / Boston 2007
EIE	Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
EKEE	Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών (Κύπρου)
EKMIMK	Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
ΕΜΣ	Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
ΈΟ	Échos d'Orient
EPLBHC	Encyclopaedic Prosopographical Lexikon of Byzantine History and Civilization, A. Savvides / B. Hendrickx (επιμ.)
Έργον	Το Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
ΕΦΣΚ	Ο Εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος
FIRA	Fontes Iuris Romani Anteiustiniani
FM	Fontes Minores. Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte
GCS	Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten [drei] Jahrhunderte
GOTR	Greek Orthodox Theological Review

GRBS	Greek, Roman, and Byzantine Studies
HispAnt	Hispania antiqua. Revista de historia Antigua
ΗπειρΧρον	Ηπειρωτικά Χρονικά
HSPh	Harvard Studies in Classical Philology
HZ	Historische Zeitschrift
IBE	(Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών) Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών
IG	Inscriptiones Graecae
IBE	Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, ΕΙΕ
IBI	Internationales Burgen Institut
IEE	Ιστορία του Ελληνικού Έθνους
IJTS	International Journal of Turkish Studies
Inst.	Institutiones Iustiniani (CIC I)
InstNautAQ	The Institute of Nautical Archaeology Quarterly
IRAİK	Izvestija Russkago Archeologičeskago Instituta v Konstantinopolje
IstMitt	Istanbuler Mitteilungen
JAOS	Journal of the American Oriental Society
JbAC	Jahrbuch für Antike und Christentum
JbRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz
J ECS	Journal of Early Christian Studies
JEH	Journal of Ecclesiastical History
JEMH	Journal of Early Modern History
JFA	Journal of Field Archaeology
JGR	Jus Graecoromanum
JHA	Journal for the History of Astronomy
JHP	Journal of the History of Philosophy
JHS	Journal of Hellenic Studies
JHSex	Journal of the History of Sexuality
JLA	Journal of Late Antiquity
JMedHist	Journal of Medieval History
JMEMS	Journal of Medieval and Early Modern Studies
JÖB	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
JÖBG	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesselschaft
JOUHS	Journal of the Oxford University History Society
JRA	Journal of Roman Archaeology
JRS	Journal of Roman Studies
JThS	Journal of Theological Studies
JWarb	Journal of the Warburg and Courtauld Institutes
KEMNE	Κέντρο Μελέτης Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Ακαδημία Αθηνών

Klearchos	Klearchos. Bollettino dell'Associazione Amici del Museo nazionale di Reggio Calabria
ΚρητΕστ	Κρητική Εστία
ΚρητΧρον	Κρητικά Χρονικά
ΚΣ	Κυπριακές Σπουδές
ΛακΣπουδ	Λακωνικά Σπουδαί
LAA	Late Antique Archaeology
LBG	Lexikon zur byzantinischen Gräzität (besonders des 9.-12. Jahrhunderts)
LCI	Lexikon der Christlichen Ikonographie
LCL	Loeb Classical Library
ΛΕΒΟ	Λεξικό Βυζαντινής Ορολογίας. Οικονομικοί όροι. Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών ΑΠΘ
LLJ	Law Library Journal
LMA	Lexikon des Mittelalters
LRCW	Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry
LSJ	H.G. Liddell / R. Scott / H.S. Jones, A Greek-English Lexicon
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche
MAA	Mediterranean Archaeology and Archaeometry
MEFRM	Mélanges de l'École française de Rome. Moyen Âge
MEG	Medioevo Greco
MGH AA	Monumenta Germaniae Historica. Auctores antiquissimi
MiChA	Mitteilungen zur Christlichen Archäologie
MKE	Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια
MonPiot	Monuments et Mémoires. Fondation Eugene Piot
MOXE	Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια
MSpäAByz	Mitteilungen zur Spätantiken Archäologie und Byzantinischen Kunstgeschichte
N	Novellae Iustiniani (CIC III)
NE	Νέος Ελληνομνήμων
NME	Neograeca Medii Aevi
Νόμος	Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Νομικής της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών ΑΠΘ
ΝομΧρον	Νομισματικά Χρονικά
OC	Orientalia Christiana
OCA	Orientalia Christiana Analecta
OCP	Orientalia Christiana Periodica
ODB	Oxford Dictionary of Byzantium

OrChris	Oriens Christianus
ΠΑΑ	Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών
ΠΑΕ	Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
PBSR	Papers of the British School at Rome
PG	Patrologia Graeca
PGL	A Patristic Greek Lexicon
PL	Patrologia Latina
PLP	Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit
PLRE	The Prosopography of the Later Roman Empire
PmbZ	Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit
PO	Patrologia Orientalis
PTS	Patristische Texte und Studien
RAC	Reallexikon für Antike und Christentum
RaChr	Revue de l'art chrétien
RbK	Reallexikon zur byzantinischen Kunst
RCRF	Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta
RDAC	Report of the Department of Antiquities Cyprus
RE	Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft
RÉB	Revue des Études Byzantines
RÉG	Revue des Études Grecques
RÉL	Revue des Études Latines
RendPontAcc	Atti della Pontificia accademia romana di archeologia, Rendiconti
RÉSEE	Revue des études sud-est européennes
RevNum	Revue Numismatique
RIC	The Roman Imperial Coinage
RM	Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts. Römische Abteilung
ROL	Revue de l'Orient Latin
RSBN	Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici
SANU	Serbian Academy of Sciences and Arts
ΣΒΜΑΤ	Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης
SBN	Studi Bizantini e Neoellenici
SBS	Studies in Byzantine Sigillography
SC	Sources Chrétiennes
SDHI	Studia et Documenta Historiae et Iuris
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum
SG	Subseciva Groningana
Sh	Subsidia hagiographica

SOsl	Symbolae Osloenses
StOrCr	Studi sul' Oriente cristiano
StudMed	Studi Medievali
StudStor	Studi Storici
StVen	Studi Veneziani
TheolStud	Theological Studies
TIB	Tabula Imperii Byzantini
ΘΒΣ	Θεσσαλονικείς Βυζαντινοί Συγγραφείς, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών ΑΠΘ
Θεσσαλονίκη	Η Θεσσαλονίκη. Επιστημονική Επετηρίδα του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης
ΘΗΕ	Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια
TIB	Tabula Imperii Byzantini
TL	W. Buchwald / A. Hohlweg / O. Prinz, Tusculum-Λεξικόν Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων της Αρχαιότητας και του Μεσαίωνα
TLG	Thesaurus Linguae Graecae
TM	Travaux et mémoires
TRE	Theologische Realenzyklopädie
TU	Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur
VC	Vigiliae Christianae
VizVrem	Vizantijskij Vremennik
VLA	Vocabolario della Lingua Greca
WBS	Wiener Byzantinistische Studien
WSt	Wiener Studien
XAE	Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία
ZKG	Zeitschrift für Kirchengeschichte
ZLU	Zbornik za Likovne Umetnosti
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik
ZRG GA	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung
ZRG KA	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung
ZRG RA	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung
ZRVI	Zbornik Radova Vizantološkog Instituta

